

JOAQUIMA DE VEDRUNA: APORTACIÓ A L'ESGLÉSIA I A LA SOCIETAT CATALANES DEL SEGLE XIX* (1826-1854)

JOAN BADA I ELIES

El nou orde religiós fundat per Joaquina de Vedruna significa un pas important en la forma catalana de viure la religiositat. És el pas dels antics beateris a una forma d'organització més oberta i adequada a les exigències del temps, on els vots de les noves congregants no són una qüestió indispensable per començar a treballar en l'àmbit assistencial i educatiu. Cal destacar el paper del nou orde en la promoció de la dona i la seva evangelització. Aquesta nova organització serà model per a altres instituts femenins.

The new religious order founded by Joaquina de Vedruna represented an important advance in the Catalan way of living the religious life. It was a step from the old pious orders to a form of organisation that was more open, and better suited to the times, where the taking of vows was not a pre-condition for starting to minister to the needs of the people or to undertake educational work. Of particular importance was the role of the new order in the promotion of women and their evangelisation. This new organisation was to become a model for other women's institutions.

El 6 de gener de l'any 1826, dia de l'Epifania, una dona madura de quaranta-tres anys, mare i viuda, emetia de forma privada els tres vots –castedat, pobresa i obediència– a l'oratori del Palau Episcopal, davant el bisbe de Vic, tot just arribat, Pau de Jesús Corcuera (15 d'agost de 1825 - 5 de juliol de 1835). Al cap d'un mes, el dia 26 de febrer, a l'església dels caputxins de Vic, davant del pare Esteve d'Olot, ella i vuit companyes més, que a partir del dia de la Candelera s'havien anat reunint al Mas Escorial de Vic, solemnitzaven l'inici de la vida en comú i es comprometien a ensenyar a les nenes i a atendre malalts a domicili; era el tercer diumenge de Quaresma. Pel novembre d'aquell mateix any es proclamaria el *Manifiesto de la Federación de los Realistas Puros*, que propugnava un pronunciament militar per tal de donar el poder al germà de Ferran VII, Carles Maria Isidre de Borbó. És el primer acte públic del carlisme. Pel març de 1827 esclatava a les terres de l'Ebre la guerra dels malcontents, que s'estenia ràpidament pel Principat.

* Vic, 23 de febrer de 2002. 175è aniversari de la fundació de les Vedrunes.

En el rerefons d'un país convulsionat, que només tindria un xic de tranquil·litat en el decenni 1844-1854, Joaquina de Vedruna aniria consolidant la seva obra, que en morir ella estaria present en vint-i-nou comunitats.

No cauré en la trampa de voler-vos presentar ni la biografia de Joaquina de Vedruna ni la història de la Congregació, perquè les teniu ja escrites¹ i una hora no dóna pas per fer-ho amb consistència. Intentaré, doncs, presentar-vos en primer lloc el que va significar en la història de la vida religiosa femenina la fundació de la primera de les trenta-dues congregacions religioses femenines² que es fundaren a Catalunya durant el segle XIX. Vull també tenir present que avui mateix fa cent tretze anys, a mig matí, moria aquí, a Vic, Paula Delpuig, que fou nomenada primer vicesuperiora general (1854) i que, pocs dies després, es posà al front de la Congregació, a Barcelona, en morir la fundadora a la Casa de la Caritat, a la qual succeí. En segon lloc, faré èmfasi en les dedicacions –carismes, si voleu– que assenyalen les primeres *Constitucions* en dir que la santificació i el bé del proïsme l'han de trobar «ya en la enseñanza de las niñas, ya en el servicio de los enfermos» i que en les *Adiciones* de 1845, redactades per la fundadora, es concretava en «tengo que tener tres cualidades de espíritus para mis hijas, esto es, para hospitales, casas de caridad para instruir y cuidar de los pobres, y, las otras para enseñanza».³ Tindrè molt present l'afirmació d'Ana María Alonso quan escriu que «la biografía de la fundadora y la historia de su obra están a merced de las alternativas de su tiempo»⁴ i aquestes van ser moltes si tenim present la duresa del segle XIX espanyol, tant en l'aspecte polític com en l'aspecte religiós.

Història de la vida religiosa femenina a partir del Concili de Trento

Quan hom llegeix els treballs històrics sobre les congregacions religioses fundades en aquest temps, es nota una certa reticència enfront de la intervenció que els bisbes tenien en els orígens de la fundació; sembla que siguin poc respectuosos amb les fundadores i, sobretot, molesta la seva decidida voluntat de sotmetre-les a la seva obediència. Per això penso que és del tot necessari, ni que sigui de forma breu, fer un repàs a l'evolució de la història de la vida religiosa femenina a partir del Concili de Trento, ja que és en aquest punt quan es produeix una nota-

1. ALONSO FERNÁNDEZ, Ana María. *Historia documental de la Congregación de las Hermanas Carmelitas de la Caridad*. Vitòria: Editorial Vedruna, 1968, 2 vol. SERNA, Catalina. *Elementos espirituales de las constituciones de las Hermanas carmelitas de la caridad*. Vitòria: Editorial Vedruna, 1969. DELPUIG, Venerable Paula. *Cartas* (Introducció i notes de María Concepción López Ramos). Madrid, 1987. MARTÍN, Lúdia. *Joaquina de Vedruna*. Barcelona: Claret, 1990.

2. Nou foren fundades abans del Concordat de 1851; nou més, entre el Concordat i la Septembrina (1868); i les catorze restants, entre aquesta i l'any 1900. Deu foren fundades al bisbat de Vic, nou al de Barcelona, cinc al de Girona, quatre al d'Urgell i una a cadascun dels bisbats de Lleida, Solsona, Tarragona i Tortosa. Cal afegir-hi que, procedents de França, en aquest període fundaren cases a Barcelona les religioses de la Sagrada Família de Bordeus (1845), les Religioses del Sagrat Cor de Jesús (1845), les de Jesús-María (1850) i, procedents de Cuba, les Missioneres Claretianes (1856), vegeu BADA, Joan; SAMPER, Genís. *Catalonia Religiosa*. Barcelona, 1991.

3. ESTEBAN DE OLOT, OFM Cap. *La Santa Regla de nosotras Hermanas Terceras de María Santísima del Carmen* – SANTA JOAQUIMA DE VEDRUNA. *Adiciones*. Roma, 1985, p. 5 i 23.

4. ALONSO, Ana María. *Op. cit.*, p. 141.

ble diferència entre el món masculí, que troba en la figura dels clergues regulars una forma vàlida d'adaptació a la societat del segle XVI, i el món femení, que veu barrat el pas a aquesta adaptació per part de les decisions conciliars. Aquest repàs cal fer-lo especialment sobre dos punts: la relació entre vots i clausura, i el paper que la legislació canònica atribuïa als bisbes en les institucions religioses femenines.

a) *Relació entre vots i clausura*

Comencem per la relació entre els vots, per la professió dels quals la religiosa pren aquest estatut en el si de la comunitat cristiana, i la clausura. Quan hom llegeix la «Santa Regla» redactada pel pare Esteve d'Olot s'adona tot seguit del to senzill en què parla dels vots. En els capítols 16, 17 i 18 parla del contingut dels tres vots, però únicament en acabar el capítol 19, dedicat a l'alegria de la donació, acaba dient «*proseguid, pues, alegres en cumplir vuestros deberes, pedid a Dios la perseverancia, y cuando cumpláis los dos años, precediendo la aprobación de la mayor parte de las hermanas y la licencia del señor obispo, podréis hacer votos simples de obediencia, pobreza y castidad*». ⁵ Lúdia Martín ho descriu de forma breu i clara: «el 26 de febrer Joaquina i les Germanes van a l'església dels Pares Caputxins. Amb una oració en comú, l'exercici del viacrucis i la participació de l'eucaristia, començarà oficialment la vida religiosa. De moment no pronuncien vots». ⁶ Sembla un contrasentit afirmar que comencen la vida religiosa i que no fan vots, per què?

La llarga sessió XXV del Concili de Trento, celebrada els dies 3 i 4 de desembre de l'any 1563, va proclamar el decret de reforma «sobre els regulars i les monges». El capítol V decretava les «providències sobre la clausura i custòdia de les monges»: es reafirmava la vigència de la clausura total establerta per la Constitució Apostòlica *Periculoso*, del papa Bonifaci VIII (1298), i s'ordenava que fos restablerta de forma obligatòria per a totes les monges; s'entenia la clausura de la forma més estricta i només el bisbe del lloc podia atorgar-ne la dispensa «en casos de necessitat». En l'aplicació de la reforma conciliar aquesta va ser una de les mesures més difícils d'implantar. Jo mateix vaig estudiar les dificultats per fer-ho a la Barcelona del segle XVI. ⁷ En alguns dels monestirs de la ciutat s'havia perdut fins i tot el record i la consciència d'haver assumit les obligacions de la clausura en la professió religiosa, com exposaven al delegat episcopal les monges del monestir de Jonqueres, i per això es queixaven que els fos modificat, sense el seu consentiment, l'estatut que lliurement havien acceptat.

A partir de Trento, i sobretot a causa de la interpretació restrictiva que feren d'aquest decret sobre les religioses tant el papa Pius V en la butlla *Circa pastoralis* (26 de maig de 1566) com sant Carles Borromeo des del seu ministeri episcopal a Milà, l'evolució de la vida religiosa femenina va quedar bloquejada per aquesta prescripció. ⁸ Fins i tot algunes experiències que havien sorgit abans del

5. ESTEBAN DE OLOT. *Op. cit.*, p. 19.

6. MARTÍN, Lúdia. *Op. cit.*, p. 110-111.

7. BADA, Joan. *Situació religiosa de Barcelona en el segle XVI*. Barcelona, 1970.

8. Un bon estudi és el d'ARANA, María José. *La clausura de las mujeres. Una lectura teológica de un proceso histórico*. Bilbao, 1992.

Concili de Trento amb la voluntat de fer compatible els vots i la vida activa apostòlica, l'ensenyament a les nenes a Brescia, com era la Companyia de Santa Úrsula, fundada per Àngela de Mèrici, es va veure obligada a optar per la clausura si volia subsistir.

A la França del segle XVII, gràcies a què els decrets conciliaris tridentins no havien estat publicats com a llei del regne, es feren nombrosos intents que majoritàriament tampoc no resultaren reeixits, tot i que alguns d'ells, sobretot els dedicats al camp assistencial, pogueren subsistir i en el segle XIX adquirir estatut definitiu, com les «borromines» de Nancy, fundades el 1642.

El «fracàs» més notable fou el de sant Francesc de Sales que, nomenat bisbe d'Annecy-Ginebra (1602), volgué fundar un institut femení que pogués atendre a les dones calvinistes. Per això necessitava suavitzar la clausura, però en establir els vots es veié forçat a acceptar també la clausura; així naixia l'orde de la Visitació (1610). Una mica més reeixit fou l'intent de Joana de Lestonnac, que fundà l'orde de la Companyia de Maria Nostra Senyora (Bordeus, 1607), però que només a canvi d'associar-se al segon orde benedictí aconseguí mitigar en part la clausura en ser-li concedit que les nenes –l'orde naixia per tenir cura de la seva educació– poguessin viure a l'interior del convent sense tenir l'estatut d'oblates. Poc temps després, la clarissa anglesa Mary Ward fundaria un orde dedicat explícitament a l'ensenyament de les nenes de famílies angleses exiliades a França i voldria suprimir la clausura i al mateix temps donar a l'Institut de les Dames Angleses –a Espanya serien conegudes com a «Dames Irlandeses»– una estructura centralitzada, deixant de banda l'autonomia de les cases conventuals femenines. No cal dir que això li portà problemes; fou confinada en un convent de clarisses de Munic (1631) i l'orde fou suprimit, tot i que aquesta supressió resultaria temporal, ja que cent anys més tard seria aprovat pel papa Benet XIV (1740-1758).⁹

Un avenç notable l'aportaren Vicenç de Paül i Lluïsa de Marillac. El fort pauperisme del primer terç del segle a França, i principalment a París, els determinà a fundar, primer, la Companyia de Dames de la Caritat (1617), seguint l'estil de les confraries de caritat; però immediatament la urgent necessitat d'atendre els malalts a domicili els obligà a transformar-la en les Filles de la Caritat, amb vots privats renovats cada any, així es podia eludir la legislació tridentina (1633).¹⁰

Dues d'aquestes fundacions tingueren incidència a Catalunya. La primera fou la Companyia de Maria, coneguda a casa nostra com «l'Ensenyança», que pogué establir-se a Barcelona l'any 1650¹¹ i d'aquí passà a Tarragona (1689), la Seu

9. La rehabilitació de Mary Ward, que havia estat condemnada per la Inquisició, no es produiria fins al pontificat de Pius X (1903-1914).

10. Vegeu IBÁÑEZ, J. M. *Vicente de Paül y las obras de su tiempo*. Salamanca, 1977; i VICENÇ DE PAÜL; LLUÏSA DE MARILLAC. *Conferències. Escrits espirituals*. Barcelona, 1999 (Clàssics del Cristianisme; 74).

11. Vegeu les obres d'AZCÁRATE RISTORI, Isabel. *El origen de las Ordenes Femeninas de Enseñanza y la Compañía de María*. San Sebastián, 1963; *El monasterio de la Enseñanza en Barcelona, 1645-1879*. Barcelona, 1993. *Aportaciones de la Compañía de María Nuestra Señora a la Historia de la Educación, 1607-1921. Figuras de su historia*. Ediciones Lestonnac, 1995. I també BADA, Joan. *La Companyia de Maria a Solsona*. Solsona, 1995.

d'Urgell (1722) i Solsona (1758); durant el segle XIX fundarien també a Manresa (1828), Calella de la Costa (1862) i Torrefarrera (1895).

A les primeries del segle XVIII, els sacerdots de la Congregació de la Missió, la branca masculina fundada per Vicenç de Paül, arribaren a Barcelona (1704). A ells s'adreçaren els administradors de l'Hospital de la Santa Creu demanant-los que les Filles de la Caritat, lligades institucionalment a ells, assumissin l'assistència a l'Hospital. Els superiors decidiren enviar un grupet de noies de Barbastre i Barcelona a París (1782) per formar-se i així poder atendre la petició. L'any 1790 entraren a l'Hospital, però la por que feia a Barcelona tot el que era francès, a causa de la proximitat de les tropes de la Convenció, que acabava de condemnar a mort a Lluís XVI, les obligà a deixar l'Hospital (1792); foren acollides momentàniament pel bisbe de Lleida, Jeroni Maria de Torres, a l'Hospital, i pel de Barbastre, el benedictí Agustí Abad, en la docència; més tard fundaren a Reus (1793) i a la Selva del Camp (1820). A la meitat del segle XIX l'Institut s'havia estès per tota la Península i, precisament, en el període que avui ens ocupa sofrí una escissió a causa de la qüestió de l'hàbit.¹² Malgrat tot la seva estructura era un bon punt de referència per als nous plantejaments que també començaven a fer-se a Catalunya i a Espanya.

De fet, sobretot a França, en l'etapa de la Revolució Francesa es buscaren formes per adaptar-se a la situació de descristianització que s'estava produint. Sorgiren entre d'altres les Filles del Cor de Maria (1790), que no sols no eren de clausura, impossible de guardar en aquelles circumstàncies, sinó que renunciaven també a cap signe extern d'identificació i fins i tot mantenien en el secret més absolut la seva vinculació a l'Institut; quan foren aprovades, l'any 1857, es mantingueren aquestes disposicions, que perduraren fins a la segona meitat del segle XX.

Parlant de les Carmelites de la Caritat, les «Vedrunes», Ana María Alonso escriu ben clarament: «*sin emitir votos salía para su destino... cumplidos los dos años de su ingreso en religión, previa su solicitud personal y el competente permiso, podían emitir votos, pero no se les obligaba*».¹³ Els passos establerts eren: vestició de l'hàbit, vida en comú i anada cap al lloc de destinació segons les necessitats. En la cinquena de les *Adiciones*, Joaquima de Vedruna escriu que «*aunque tengan los votos hechos, deben ser en todo obedientes a los que les mandare la prelada*».¹⁴ Segons l'editora de les cartes de Paula Delpuig, aquesta fou la primera en fer la professió dels vots perpetus en públic en presència d'Antoni Maria Claret, el 8 de febrer de 1844.¹⁵ Malgrat tot, encara als anys cinquanta, vint-i-cinc anys després de la fundació, no quedava clar en quin moment calia fer

12. Originàriament les Filles de la Caritat vestien com les dones camperoles del segle XVII, però a començaments del segle XIX els fou imposat un hàbit, basat fonamentalment en el vestit anterior, i un cop caigut el règim napoleònic els superiors decidiren canviar el seu color i passar del negre al blau; a la Península això no fou ben vist i a la llarga, amb motiu de l'arribada a Espanya d'altres religioses obligades a exiliar-se per la política anticlerical francesa, motivà una divisió entre les dues branques que no seria del tot superada fins al 1964.

13. ALONSO, Ana María. *Op. cit.*, p. 428.

14. ESTEBAN DE OLOT. *Op. cit.*, p. 25.

15. DELPUIG, Venerable Paula. *Op. cit.*

els vots i en canvi se seguia vivint en comú. Fins i tot la Reial Cèdula d'Isabel II, del 22 de juliol de 1861, dona el reconeixement civil «*para cuando pronuncien votos solemnes perpetuos*». Predominava, doncs, el concepte d'associació de laïques compromeses, algunes de les quals convertien el compromís en vot; un concepte important a mitjan segle XIX.

b) El paper dels bisbes en la fundació i direcció d'instituts religiosos femenins

El capítol IV de l'esmentat decret del Concili de Trento disposava que les cases conventuals femenines que no estiguessin vinculades a cap orde masculí com a segon orde fossin posades sota l'obediència del bisbe del lloc. En el capítol XVII s'establia per a unes i altres cases que les candidates a la professió fossin sotmeses a l'exploració de la voluntat, per garantir la llibertat del compromís, que podia fer-se després dels setze anys i havent complert un any sencer de noviciat, segons determinava el capítol XV.

Sens dubte, la relació de Joaquina de Vedruna amb el pare Esteve d'Olot, framenor caputxí,¹⁶ està en la base de la fundació. Penso que ell influeix també en la petició de l'hàbit franciscà que fa Joaquina al bisbe Corcuera, així com en la proposta del primer nom en què ella pensa per al seu grup –Germanes Terciàries Franciscanes–, a partir del nom que li ofereix Esteve d'Olot, «*Germandat de Penitents Menors de Sant Francesc*», tot i que també calgui tenir present el franciscanisme vigatà entorn de l'ermita de Sant Francesc-s'hi-moria –Joaquina portava gairebé deu anys vivint a la ciutat de Vic– i de la seva voluntat explícita de pobresa, com anota Lúdia Martín. El bisbe Pau de Jesús Corcuera, en canvi, si d'una banda accepta la petició de poder fer vida en comú i fins i tot rep els seus vots –canònicament privats– a l'oratori del Palau Episcopal, de l'altra li demana que estiguin sota la protecció del Carme –*Hermanas Terceras de María Santísima del Carmen*–¹⁷ i que es vesteixin amb un hàbit adient, no franciscà. Qui sap si el bisbe volia marcar distàncies amb el paper d'Esteve d'Olot i garantir també l'obediència al bisbe, com estava ordenat pel Concili de Trento. De fet, però, l'advocació del Carme no quedava gens lluny de la devoció de Joaquina, que l'any 1795 havia volgut professar a les carmelites de Barcelona.

2. El difícil camí de l'aprovació d'una experiència religiosa «nova»

És el moment de preguntar-nos com conflueixen ambdues línies –la relació vots/clausura i l'obediència dels bisbes– en la fundació duta a terme per Joaquina de Vedruna i Mas.

16. El pare Esteve d'Olot (Olot, 1774 - Vic, 1828) després d'abandonar la docència com a sublector al convent de Santa Madrona (1799-1805) es dedicà a la missió popular i des del 1818 contactà amb Joaquina de Vedruna a Vic.

17. L'expressió *María Santísima*, que sona més andalusa que no pas catalana, m'ha fet pensar si l'origen gadità de Corcuera, més que no pas els cànons, no està també a la base d'aquest canvi de nom.

a) L'aprovació civil

Comencem pel llarg procés civil de reconeixement que no es clourà fins a la Reial Cèdula de 1861, que ens il·lustrarà sobre el procés eclesiàstic que serà encara més llarg, i que en aquells temps era important per poder subsistir, per una part a causa de la continuïtat de la intervenció del poder reial, iniciada per Isabel I en la reforma de monges, prèvia al Concili de Trento, assegurada per l'intervencionisme de Felip II en l'aplicació de la reforma tridentina; i per altra part reblada pel comportament regalista instaurat per la dinastia dels Borbons, sobretot a partir de Carles III (1756), autor de l'expulsió dels jesuïtes de tots els territoris de la Corona (1767) i no gens lluny de ser l'artífex del Breu papal de Supressió (1773),¹⁸ que portava tota l'experiència del jurisdiccionalisme napolità. El Concordat de 1753 no havia assenyalat cap innovació sobre aquesta intervenció reial, ja que no existien en aquell moment aquest tipus d'instituts religiosos. Aquest intervencionisme vers els instituts religiosos trobà una nova fórmula en els decrets de les Corts de Cadis (1812-1813), copiats en gran part de les mesures preses a França des del 1766. Fou el model seguit en el Trienni Liberal (1820-1823) i reimplantat en els primers compassos de la insurrecció carlista, fins a arribar als decrets d'exclaustració i a la consegüent desamortització (1835-1837), que foren aplicats en part a les religioses.

La primera guerra carlista, en la qual Joaquina de Vedruna es veié implicada per la postura del seu fill gran, Josep Joaquim, i a causa de la qual s'hagué d'exiliar a Prada del Conflent, acaba amb l'abraçada de Bergara (31 d'agost de 1839) i la derrota de Cabrera a mans del general Espartero, convertit tot seguit en regent per l'abdicació de la reina Maria Cristina (1 de setembre de 1840), fets que donaran pas a un període d'anticlericalisme institucional poc propens a aprovar instituts religiosos. El Ministeri del general Narváez (1844) canvià la situació i començaren negociacions per restablir la situació religiosa, afavorides també pel gest de Pius IX de reconèixer, finalment, Isabel II com a reina legítima d'Espanya (17 de juliol de 1848), i pel gest de la reina d'enviar una expedició militar a Itàlia per protegir els Estats Pontificis (23 de maig de 1849). El rebrot de la guerra carlista a Catalunya amb la presència de Cabrera (23 de juny de 1848) no deixava encara concloure el tema.

Les negociacions finalitzaren amb la signatura del Concordat entre el papat i la monarquia espanyola el 16 de març de 1851. Els articles 29 i 30 feien referència als instituts de vida religiosa –masculins i femenins, respectivament–; fixem-los, doncs, en aquests darrers. Els objectius que es reconeixen per a la vida religiosa femenina són «*la vida contemplativa y la activa de la asistencia a los enfermos, enseñanza de las niñas y otras obras y ocupaciones tan piadosas como útiles a los pueblos*»; en conseqüència, es decretava la continuïtat de les Filles de la Caritat, de les institucions que ajuntessin a la vida contemplativa «*la educación y enseñanza de niñas u otras obras de caridad*», i es deixava a la determinació dels bisbes la proposta que les cases religioses de «*las demás órdenes*» poguessin,

18. Molt possiblement l'esborrany del breu fou redactat per l'agent espanyol José Moñino, futur comte de Floridablanca.

a partir d'aquell moment, admetre novícies i decidir «*los ejercicios de enseñanza o caridad que sea conveniente establecer en ellas*», tot i que la Reial Ordre de 14 de desembre de 1851 ratificava que corresponia l'aprovació definitiva a la reina, encara que prèviament aquesta fos feta per part dels bisbes.¹⁹

La volguda ambigüitat de l'expressió «*las demás órdenes*» permeté a molts dels grups religiosos, que s'havien anat configurant, demanar l'aprovació reial passant per l'autoritat episcopal, que era l'única que podia presentar la proposta al Govern.

Així, doncs, l'any 1852, més de vint-i-cinc anys després de la seva posada en marxa, s'obre per part de l'autoritat civil l'expedient informatiu que permet el reconeixement dels nous instituts religiosos. El Govern s'adreça al metropolità de Catalunya, l'arquebisbe de Tarragona, Antonio Fernando de Echanove y Zaldivar (1826-1854), que en el seu informe, amb data del 9 d'abril de 1853 i redactat després de demanar el parer dels governadors eclesiàstics de Vic i Solsona, demarcacions en les quals estava força implantada la Congregació –ambdues seus es trobaven vacants per la mort de Casadevall (1852) i de Juan José de Tejada (1838), a més que Solsona havia deixat de ser bisbat per efecte del Concordat–, escriu que les «*Hermanas de la Tercera Orden de Nuestra Señora del Carmen*» han estat establertes per successius bisbes de Vic, però que no hi ha hagut cap intervenció del general dels carmelites «*circunstancia indispensable para que el Instituto obtenga la forma canónica y su debida firmeza las Constituciones y las Reglas, y los votos y demás obligaciones que por ellas se imponen a las Hermanas*»;²⁰ malgrat tot, l'arquebisbe, que fa un gran elogi de l'acció que desenvolupen les monges, no tan sols demana l'aprovació reial, sinó que també demana que se'ls faci extensiva l'exempció d'haver-se de treure el títol de mestre per poder exercir.²¹

El Ministeri, juntament amb l'informe del fiscal, que recollia l'opinió dels governadors civils de les quatre províncies catalanes, i deia que de fet eren clandestines perquè no hi havia hagut intervenció de l'autoritat civil en la seva creació, va passar el tema a la Cámara del Real Patronato.

El pronunciament del general O'Donnell, conegut com la Vicalvarada, i la convocatòria de Corts Constituents obriren el camí a una nova llei de desamortització, el maig de 1855, i es trencaren les relacions amb Roma al mateix temps que alguns bisbes eren duts a l'exili. La situació es va anar allargant i el 1856 un nou informe del fiscal deia que encara no estaven erigides canònicament, que eren una corporació secular i que, per tant, el millor era que deixessin de viure en

19. ELÍAS MOLINS, Antonio. *El Concordato de 1851 anotado con las leyes, decretos y disposiciones que se han publicado en su aclaración*. Madrid, 1882, p. 123-133. S'establia també l'obligatorietat d'una certa aportació econòmica que garantís la subsistència.

20. Aquesta vinculació als carmelites fou reconeguda per la concessió que el papa Pius IX féu de les indulgències que tenien els membres del Tercer Orde del Carme (14 de setembre de 1860) i per això, en ser aprovades, la superiora general demanà i obtingué de Pius X tots els beneficis espirituals de l'orde carmelità, sense estar adscrita a ella (12 de juliol de 1905), vegeu *Manual o Libro de Costumbres*. Vic, 1948, p. 16-18.

21. Vegeu ALONSO, Ana María. *Op. cit.*, vol. 1, p. 271, nota 128.

comunitat i que s'incorporessin a les Filles de la Caritat.²² El conveni addicional al Concordat signat el 25 d'agost de 1859 i, molt possiblement, la presència d'Antoni Maria Claret, que havia deixat l'arquebisbat de Santiago de Cuba per convertir-se en confessor de la reina Isabel II (5 de juny de 1857),²³ amb qui Joaquina havia tingut una relació intensa des del 1843, que predicà exercicis a la comunitat del Mas Escorial fins al 1850 que marxà a Cuba, van desbloquejar l'expedient pel qual Isabel II atorgà el reconeixement civil per Reial Cèdula de 22 de juliol de 1861; havien transcorregut ja set anys des de la mort de la fundadora.

b) El procés eclesiàstic d'aprovació

El procés eclesiàstic està recollit en la introducció del *Manual o Libro de Costumbres de las Hermanas Carmelitas de la Caridad*²⁴ i acabà amb l'aprovació pontifícia definitiva de Lleó XIII el 20 de juliol de 1880. El primer decret romà és del 5 d'agost de 1857 i en ell es deixava per a més endavant l'aprovació de les *Constitucions* i se sotmetia a l'ordinari territorial la jurisdicció sobre cadascuna de les cases de l'Institut, que era assimilat al Tercer Orde del Carme. Paula Delpuig demanava el 19 d'octubre de l'any 1858 l'aprovació de les *Constitucions* redactades per Esteve d'Olot. Dos anys més tard, el desembre de 1860, demanava l'aprovació de «l'Institut o Congregació de les Germanes del Tercer Orde de la Benaurada Verge Maria de la Muntanya del Carmel». Sis anys després, incorporades les tretze esmenes proposades per Mons. Bizzarri, s'autoritzava a la Congregació a observar «formalment» les *Constitucions* i s'establia el Consell General. Quan començà tot aquest lent procés curial feia tres anys que havia mort Joaquina de Vedruna, i en caldran gairebé trenta més fins que arribi l'aprovació definitiva.

Va ser la prova de moltes de les fundadores d'aquell moment. Com tantes vegades passa a l'Església, la vida va al davant de la legislació i al Poble de Déu se li demana moltes vegades més esperança de la que caldria.

Seguim els passos d'aquest llarg camí, que fan de Joaquina de Vedruna model de lluita i d'esperança.

La incorporació del seu marit, Teodor de Mas, a la Junta Suprema del Principat, creada en esclatar la guerra del francès amb seu a Lleida, i la seva determinació a incorporar-se a les tropes, com a capità de la novena companyia de reserva de Vic (desembre 1808) i posteriorment com a ajudant de camp del general Milans del Bosch (maig 1809), portaren Joaquina de Vedruna a Vic, cap a finals de l'any 1808, i la seva estada durà fins a l'acabament de la guerra (1813), en què el matrimoni es reincorporà a la societat barcelonina. Tres anys més tard moria

22. L'any 1848 havien rebut un suggeriment de la superiora general de les Germanes de la Caritat de Santa Anna, la fundació de la mare Ràfols, per unir-se en una sola congregació.

23. SAN ANTONIO MARÍA CLARET. *Escritos autobiográficos y espirituales*. (José Mª Viñas (ed.)), Madrid, 1959, p. 30; en assenyalar Ángel del Molino, autor de la «síntesis cronológica» la intervenció de Claret en les fundacions catalanes d'aquell moment, escriu «y, sobre todo, Carmelitas de la Caridad, de la M. Vedruna».

24. *Op. cit.*, p. 11-16.

Teodor, sense haver aconseguit crear una situació econòmicament estable per a la seva nombrosa família, l'esposa i els set fills –dos nois i cinc noies–²⁵ i la mare, Teresa Vidal. Joaquina decidia, doncs, tornar a Vic, al Mas Escorial, la propietat central de la família. Segons el *Diccionari* de Madoz, Vic tenia en aquells moments uns deu mil cinc-cents habitants. L'any 1818 la providència posa en el seu camí el framenor caputxí Esteve d'Olot, que l'encamina cap a la Casa de la Misericòrdia, on eren ateses les prostitutes, i cap a l'Hospital.

La implicació del fill Josep Joaquim amb el moviment antiliberal, capitanejat pel baró d'Eroles, Joaquim d'Ibañez-Cuevas i de Valonga, i dirigit a la plana de Vic per Benet Plandolit-Targarona i de Pons, farà que el Mas Escorial sigui confiscat i Joaquina surti exiliada vers Prada del Conflent, on coincidirà amb el també exiliat Esteve d'Olot, i d'allà, un cop acabat el trienni, anirà cap a Igualada, on en contacte amb Josep Estrada perfila el projecte fins que, recuperat el Mas Escorial, pugui tornar a afincar-s'hi.²⁶

Som ja a l'any 1824, Joaquina de Vedruna es converteix en àvia i sembla que té força madur el projecte per a la seva vida, a la vegada que el nomenament del nou bisbe Pau de Jesús Corcuera –l'anterior, el franciscà Raimon Strauch, havia estat afusellat pels liberals al Pont del Lledoner (Vallirana) el 16 d'abril de 1823–, que fa la seva entrada a Vic el dia de la festa de l'Assumpció de la Mare de Déu de l'any següent, facilita el camí.

Com assenyala Lúdia Martín, sent la necessitat d'arribar a la llibertat d'esperit per la via de la pobresa i com a símbol demana al bisbe que en virtut de les seves facultats, entre les quals figurava autoritzar laics –el cas més clar era el dels ermitans– i laiques a portar un hàbit, li permeti poder portar hàbit franciscà. Això l'apropava a poder ser membre de les Germanes Terciàries Franciscanes. La conversa amb el bisbe Corcuera, com abans he esmentat, li fa variar la petició i comença a fer-se present la vinculació del títol a la Mare de Déu del Carme i a un hàbit propi adient.

En demanar al bisbe de poder fer vida en comú, cosa essencial a l'hora de voler configurar un grup institucionalment religiós, aquest possiblement li planteja la necessitat que almenys ella, que serà el pal de paller del grup, professi de forma privada els vots, tenint present que el d'obediència serà al bisbe d'acord amb les disposicions tridentines. Per això la seqüència dels fets es precipita: el 19 de desembre del 1825, la primera petició; per la festa de l'Epifania del 1826, la seva professió; un mes més tard arriben les primeres noies disposades a viure en comú, i el 26 de febrer, com he recordat abans, solemnitzen l'inici de la vida comunitària: són un grup de dones cristianes voluntàriament agrupades sota la presidència de Joaquina de Vedruna i sota l'obediència del bisbe de Vic, a qui correspon fins

25. El matrimoni havia tingut dues altres filles, que en aquesta data ja havien mort: Joaquina (1806-1814) i Carlota (1808-1809).

26. Joaquim es casà amb Roseta Poudevila i prengué part a la guerra dels malcontents o dels agraviats (1827), sublevats al crit de «Religió, Rei i Inquisició», com a secretari del coronel Domènec de Queralt; fou empresonat al castell d'Hostalric i Joaquina fou duta a Montcada durant cinc dies, d'on passà a Berga, amb els carlins. Vegeu OYARZUN, Roman. *Historia del Carlismo*. Madrid, 1969.

i tot nomenar «*otra Madre*» si l'actual ho deixa o mor;²⁷ ni són encara monges, ni són una agrupació amb reconeixement civil, per això ni els afectaran les disposicions eclesiàstiques sobre la clausura ni tampoc les desamortitzacions civils, perquè «legalment» no existeixen i perquè com veurem després les fundacions seran sempre a lloguer. La regla que escriu Esteve d'Olot té molt de descriptiu i poc de normatiu, excepte en els aspectes que fan referència a la vida en comú i a les pràctiques de pietat.

El bisbe exercia la seva autoritat, però no solia fer-ho directament i per això neix la figura del «director», és a dir, aquella persona que en nom del prelat decideix sobre l'Institut. A les *Adiciones* de 1845, Joaquina de Vedruna diu que la «*prelada siempre debe ir de acuerdo con el señor obispo que haya en Vic o con el comisionado de dicho señor*» i en el número 11 és anomenat el superior.²⁸ Els meus treballs sobre altres congregacions religioses d'aquesta mateixa època m'ha portat a veure estils força diferents entre aquests directors, però sempre és una ombra que planeja sobre les fundadores i que, fins i tot, en alguns casos fan ombra a aquesta dimensió de fundadora i s'atribueixen ells el títol de fundador. En aquest cas concret, documents de finals del segle XIX encara atribueixen a Esteve d'Olot el títol de fundador.²⁹

Quelcom de semblant passa amb els bisbes que aprovaren aquestes congregacions; el dubte que se suscitarà moltes vegades serà si actuen com a ordinaris o si actuen com a fundadors. Un cas emblemàtic serà el de Costa i Borràs, que com a bisbe de Barcelona aprova les Germanes Missioneres de la Immaculada Concepció de la Verge Maria, fundades a Mataró per Alfonsa Cavin l'any 1850, i que després, convertit en arquebisbe de Tarragona, vol continuar exercint de «fundador»; però Joan de Palau, vicari capitular de Barcelona en la llarga vacant de 1862-1864, que defensa que l'aprovació de la citada Congregació havia estat un acte ordinari de la jurisdicció episcopal, no dubtarà a portar la qüestió a la Nunciatura de Madrid, malgrat que l'arquebisbe fos el seu metropolità.

Per això els directors eren gent vinculada al bisbe. En morir Esteve d'Olot (1828) el substituï Santiago Ramírez, «*familiar*» del bisbe Corcuera; a la mort del prelat fou nomenat el canonge Segimon Almató, que ho fou fins al 1837. En la difícil etapa de 1837 a 1843, en foren Josep Sors, vicari general castrense del govern carlista de Berga, i l'oratorià Pere Bach, en els tres anys d'exili de Perpinyà.

En retornar a Vic, Joaquina de Vedruna entra en contacte amb Antoni Maria Claret i li demana que prediqui els exercicis a la comunitat, ben trasbalsada pels fets viscuts (1843). La seu vigatana estava vacant –ho estava des de 1835 i encara ho estaria fins al 1848– i sembla que fins que Llucià Casadevall no passà de vicari

27. ESTEBAN DE OLOT. *Op. cit.*, p. 16-17, diu, parlant de l'obediència: «*en los casos particulares entiéndase (la prelada) con el señor obispo, que siempre será vuestro Padre, a quien debéis todas obedecer*».

28. *Ibidem*, p. 25, núm 5; p. 27, núm. 11.

29. «Còpia literal de varias noticias de nuestro Rdo. Padre Fundador fray Esteban de Olot», còpia a l'Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Llig. B-5-16.

capitular a bisbe no decidí nomenar director, i ho féu finalment en una persona ben propera a Claret, el pare Esteve Sala. En arribar el bisbe Antoni Palau, aquest, d'acord amb la decisió de Pius IX del 12 d'abril de 1851, que establia que durant deu anys a partir de la signatura del Concordat els instituts religiosos quedaven sotmesos a l'autoritat episcopal, decidí prendre una sèrie de mesures, entre les quals nomenar director a Bernat Sala i vicesuperiora general a Paula Delpuig (1854). El 1866, quan ja eren força les congregacions religioses noves, Roma decidí suprimir el càrrec de director general i substituir-lo per un Consell General, que fou constituït per primera vegada el 30 d'octubre de 1866; l'autonomia de la dona dins l'Església, donava, almenys en aquest cas, un petit pas. De fet, Joaquina de Vedruna havia introduït aquesta figura en determinar en les *Adiciones* que «*la superiora general tampoco puede obrar por sí sola, que siempre ha de tener dos o tres hermanas para resolver las cosas*».³⁰

3. La configuració de les tasques o de les aplicacions pràctiques del carisma

Com he recordat abans, a la *Santa Regla* es diu que les germanes han d'aconseguir la santificació i el bé del proïsme donant bon exemple, en l'ensenyament de les nenes i en el servei als malalts.³¹

En la providencial trobada amb Esteve d'Olot, aquest havia plantejat a Joaquina de Vedruna la situació angoixant de l'Hospital de Vic i també de la Casa de la Misericòrdia, on eren acollides les dones que volien deixar la prostitució. El bisbe Corcuera, en l'entrevista de l'any 1825, tot just arribat li planteja un tercer objectiu: l'educació de la joventut. La *Santa Regla* deixà de banda, almenys de manera directa, la Casa de la Misericòrdia, i va recollir els dos altres camps. Cal tenir present, però, que la beneficència, el sentit de l'atenció als malalts, es planteja inicialment tal com l'havia establert Vicenç de Paül, és a dir, a domicili. Hi havia aquest record, però sens dubte també hi influí el pensament de la societat del moment i la legislació. Seguim aquests elements per entendre les finalitats de les Germanes del Carme.

a) *El servei als malalts*

Una Comissió de l'Assemblea Constituent de França havia aconsellat que l'atenció als malalts calia fer-la a domicili i no pas en els hospitals, per considerar-la més adient al respecte de la persona. De fet, Carles III, en el mateix any de la seva mort (1788), l'havia establerta a Madrid i confiava, un cop experimentada, poder estendre-la a tot l'àmbit de la monarquia. La Junta General de Caritat en seria la responsable.

Ferran VII, en retornar del seu exili a França, decidí implantar-la pel Reial Decret de 12 de juliol de 1816;³² el «Reglament de l'hospitalitat domiciliària» fou

30. ESTEBAN DE OLOT. *Op. cit.*, p. 27, núm. 11.

31. *Ibidem*, p. 5, núm. 2.

32. Segueixo HERNÁNDEZ IGLESIAS, Fermín. *La Beneficencia en España*. Madrid, 1876, 2 vols.

publicat el mes següent i les mesures decretades el 2 de setembre del mateix any determinaven els fons econòmics per a la dotació, bàsicament extrets de l'indult apostòlic de la Butlla de Quaresma. La Junta promogué una campanya de sensibilització sobre els avantatges de l'assistència domiciliària convocant un concurs, amb una dotació econòmica de 3.000 rals al millor treball. Es presentaren dotze memòries que «defensaven l'hospitalitat domiciliària sota tots els conceptes, religiós, moral, costums, política, economia i eficàcia», i el premi fou atorgat pel maig de 1819 i editat l'any següent.

El Trienni Liberal (1820-1823) seguí la mateixa política i, d'entrada, atesa l'exigüitat dels recursos econòmics, decretà que el 10% dels diners destinats a camins fossin transferits a beneficència a fi d'estendre a tot l'Estat el que fins aleshores tenia només la capital del regne, Madrid. El 6 de febrer de 1822 el Govern creava la Junta Municipal de Beneficència a fi d'ajudar els ajuntaments en «els hospitals amb exercici d'infermeria o d'hospitalitat domèstica... així com les cases d'orfes i d'educands»;³³ la mateixa Llei obligava a establir les Juntes Parroquials, que tenia competències també per «tenir cura del primer ensenyament, l'aprenentatge dels oficis i la vacunació dels infants», i en l'article 98, que citava el 88, donava preferència a l'hospitalitat domiciliària, deixant els hospitals per atendre exclusivament aquells malalts que «no poguessin ser atesos en les pròpies cases». Aquesta atenció comprenia, segons l'article 99, «els auxilis i medicaments necessaris» i calia nomenar els metges i infermers encarregats d'aquesta assistència.

L'arrel liberal d'aquestes mesures explica, doncs, que un cop decretada la desamortització i l'exclaustració (1835-1837) la llei del 29 de juliol de 1837 n'exclougués tant a les Filles de la Caritat –de fet estrictament no les afectava perquè no eren religioses– com a les cases de beates «dedicades a l'hospitalitat i l'ensenyança», tot i que en aquest cas quedava en l'aire una certa provisionalitat o precarietat; he de dir que això devia ser així «*donde, mientras y como las consideren necesarias*». Tampoc no sorprèn tant que una Reial Ordre del 9 de febrer de 1852 insistís en què totes les noves fundacions que s'havien fet o s'anessin fent s'incorporessin a les Filles de la Caritat i que, com he dit abans, el fiscal, en el seu informe de 5 de gener de 1856, recomanés que les Germanes Terciàries del Carme, que encara no tenien l'aprovació canònica, sinó que eren «*una corporación secular*», deixessin la vida en comunitat i s'incorporessin a les Filles de Sant Vicenç de Paül.³⁴

Recuperada l'estabilitat política a partir de 1844, tant en la llei del 20 de juny de 1849 com en el reglament que tardaria tres anys en ser aprovat, un cop signat

33. L'article 321 de la Constitució de Cadis confiava als ajuntaments «els hospitals, hospicis i altres institucions de beneficència».

34. Des de la monarquia es féu campanya a favor de les Filles de la Caritat: una R.O. de 28 de setembre de 1838 concedia franquícies econòmiques al seu Noviciat; una altra R.O. del 20 de juliol de 1848 estableix que les institucions, públiques o privades, que tinguin al seu servei Filles de la Caritat pagaran un duro a l'any per religiosa; finalment, una R.O. del 20 d'abril de 1849 autoritzava l'arquebisbe de Toledo a formar una Comissió per promoure subscripcions a nivell estatal a favor d'elles, vegeu HERNÁNDEZ IGLESIAS, Fermín. *Op. cit.*, vol. I, p. 180, nota 2.

el Concordat de 1851 (14 de maig de 1852), es mantenia encara la duplicitat assistencial com expressa el títol del reglament que fa referència a «cases de refugi, d'hospitalitat passatgera³⁵ i beneficència domiciliària». S'establien les Junes a nivell general (de l'Estat), a nivell provincial i a nivell municipal, i en cadascuna d'elles hi havia de ser present almenys un eclesiàstic. A l'article 93.9 llegim «*se promuevan y utilicen los servicios de toda asociación de caridad, de uno y otro sexo, bien religiosa, bien secular, ya a favor de los enfermos, ya en el cuidado de los párvulos, ya en la educación de los huérfanos y desamparados. Se evitará con todo que ninguna de estas asociaciones ni institutos intervengan ni tomen parte en objetos de administración interior de los establecimientos de beneficencia*».³⁶

De fet, amb anterioritat, la reial cèdula de 26 de novembre de 1851 feia una recomanació genèrica de «*las terciarias ocupadas en la enseñanza y en los hospitales*». Les Filles de Joaquina de Vedruna des de feia vint-i-cinc anys hi eren presents i ho havien fet amb aquest estil que marcaria el reglament, no eren obres pròpies, sinó per encàrrec de les Junes on la presència d'eclesiàstics o de persones de la burgesia que les coneixien havien anat confiant-los diverses institucions, però en les fundacions de Ribes de Freser (1847) i Sant Pere de Torelló (1849) tingueren cura tant de l'ensenyament com de l'atenció dels malalts a domicili.

b) Al servei de l'ensenyança de les nenes

Durant el segle XVIII havia anat creixent la preocupació de les monarquies per l'expansió de l'ensenyament a diversos sectors de la població. L'arribada de Carles III al tron espanyol significa la implantació del reformisme i lògicament la preocupació per l'ensenyament; per R.O. del 30 de març de 1778 establia la Junta General de Caridad per a Madrid, que també tenia jurisdicció sobre els mestres; i el seu successor, Carles IV, l'11 de febrer de 1804, hi vinculava la «Real Junta de Exámenes de Maestros de Primeras Letras»,³⁷ que s'estendria a totes les capitals de l'Estat per la R.O. del 3 d'abril de 1806, essent suspesa aquesta vinculació l'any 1808. L'any 1813 es confià als ajuntaments l'examen i el control dels mestres fins que es constituí la Direcció General d'Estudis del Regne, que de fet no seria establerta fins al Trienni Liberal, i la Junta General de Caridad conti-

35. La descripció de «l'hospital», en el decret del 6 de juliol de 1853, és aquesta: «*para estos objetos tendría dispuesto dicha Junta una pequeña casa-habitación o cuanto menos una sala*», vegeu HERNÁNDEZ IGLESIAS, Fermín. *Op. cit.*, vol. II, p. 860. De l'hospital de Moia Ana María Alonso diu que tenia «*actividad escasa, con un promedio de dos o tres enfermos diarios*», vegeu ALONSO, Ana María. *Op. cit.*, p. 208.

36. HERNÁNDEZ IGLESIAS, Fermín. *Op. cit.*, vol. II, p. 1.278.

37. El president i el secretari de la Junta de Caridad ocupaven la presidència i la secretaria de la Junta d'Exàmens, respectivament, i també en formava part un escolapi, juntament amb el visitador de les escoles reials, i dos membres del «Colegio académico» de Madrid. Per a tot aquest tema vegeu RUIZ BERRIO, Julio. *Política escolar de España en el siglo XIX (1808-1833)*. Madrid, 1970; SAÉNZ-RICO, Alfredo. *La Educación General en Cataluña durante el trienio constitucional 1820-1823*. Barcelona, 1973, i BARTOLOMÉ, Bernabé (ed.). *Historia de la acción educadora de la Iglesia en España*. Madrid, 1997 (vol. II: «Edad Contemporánea»). Els textos d'algunes lleis es troben a POSTIUS, Juan. *La Iglesia y la catequesis. Síntesis canónico-legal sobre enseñanza religiosa en España*. Madrid-Barcelona, 1929.

nuava com a encarregada de redactar i publicar el pla d'estudis per a les escoles (1816).

La restauració del 1823 portà també en aquest camp la situació anterior, que acabà quan en l'estructuració del Govern de l'any 1832 es creà el Ministeri de Foment, que incorporà en el seu organigrama l'esmentada Direcció General.

Si aquesta fou l'evolució estructural estatal en referència a l'ensenyament, fixem-nos ara en l'evolució real de l'ensenyament, sobretot femení, ja que com diu Bernabé Bartolomé «*las Carmelitas de la Caridad es la primera congregación religiosa que nace con esta finalidad en España*».³⁸

Carles III, davant la manca de recursos econòmics, havia demanat als bisbes que prenguessin alguna mesura que ajudés a ampliar l'ensenyament i alguns d'ells –a Barcelona, Climent– havien traslladat aquesta petició als ordes mendicants demanant-los d'obrir escoles en els seus convents. Alguns anys més tard, el bisbe Schar acolliria la petició de Ferran VII (1815) i fins i tot establiria un sistema de beques –per a material escolar i vestuari– per ajudar a què els infants poguessin assistir a escola sense complexos.³⁹

La primera llei sobre l'ensenyament femení que englobava també temes sobre el treball femení és del 20 de setembre de 1784; però quedà gairebé inèdita. Abans de la Guerra del Francès, el ministre Caballero havia promulgat un «Plan de Estudios» (1807), però les condicions polítiques el feren inviable i fou derogat durant el Sexenni, el 27 d'octubre de 1818, i es retornà als plans de 1771. El primer reglament que engloba també les nenes en l'ensenyament públic és el «Reglamento General de Instrucción Pública», del 29 de juny de 1821, que a l'article 120 deia: «*se establecerán escuelas públicas en que se enseñe a las niñas a leer, escribir y contar, y a las adultas las labores y habilidades propias de su sexo*». És durant el període del Trienni Liberal quan es féu una forta campanya per promoure l'ensenyament femení i que a Barcelona portà a la creació de cinc escoles tradicionals de nenes –llavors només existia el convent de l'Ensenyança–, i una amb una proposta més renovadora, dirigida per Francesca de Paula Portillo, que va ser clausurada per l'autoritat.⁴⁰ A més a més, el decret de 12 de febrer de 1822, que creava les Juntes de Beneficència en els seus distints nivells, buscava la forma concreta de dur-ho a terme i confiava aquesta tasca a la Junta Parroquial en assenyalar entre les seves competències la de «*cuidar de la primera enseñanza, aprendizaje de oficios y vacunación de niños*».

La Restauració féu marxa enrere també en aquest camp i el «Plan General y Reglamento de Escuelas Públicas de Primeras Letras», promulgat pel ministre Calomarde el 16 de febrer de 1825, dedicava el títol XVIII a l'ensenyament femení i establia: l'obligació de tenir una escola per a cada cinquanta veïns, la

38. BARTOLOMÉ, Bernabé. *Op. cit.*, p. 524.

39. Vegeu en referència al bisbe Climent, TORT, Francesc. *El Obispo de Barcelona Josep Climent i Avinent (1706-1781)*. Barcelona, 1978, p. 80 ss., i BADA, Joan. *L'Església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim 1808-1833*. Barcelona, 1986, p. 77 ss.

40. Vegeu SAÉN-Z-RICO, Alfredo. *Op. cit.*, p. 261 ss. Segons ell l'Ensenyança tenia aleshores 700 alumnes.

prohibició de la coeducació i la vigilància de les escoles de nenes, confiada a senyores nomenades per l'Ajuntament de la població. El «Plan General y Reglamento» establí a més a més quatre categories d'escoles per nenes segons els ensenyaments que s'hi podien tenir: 1) «*leer por el catecismo y contar medianamente, labores del sexo (calceta, cortar y coser ropas comunes, bordar, hacer encajes*», 2) el mateix, però sense «*hacer encajes*», 3 i 4) sense brodar ni «*hacer encajes*».⁴¹ L'any 1824, tot just acabat el Trienni, el Consell de Castella, que era encara l'encarregat de l'ensenyament, mogut per la manca de recursos de la monarquia s'havia adreçat als religiosos demanant-los que obrissin escoles. Que l'any següent, el 1825, el bisbe Pau de Corcuera demanés a Joaquina de Vedruna que tingués present aquest objectiu en la fundació que estava estudiant no tan sols no deu ser gens estrany, sinó que fins i tot deu ser coherent.

Si ajuntem d'una banda les disposicions legals, abans citades, sobre l'assistència als malalts –domiciliària o en hospitals– i aquestes sobre l'ensenyament femení, que acabo de recordar, potser podem trobar la raó per la qual Joaquina de Vedruna, ja des de la fundació de Cardona (1831), no dubta en acceptar fundacions mixtes, i que aquestes siguin més de la meitat en el moment de la mort de la fundadora.⁴² De Cardona en tenim una bona descripció en el *Diccionario* de Pascual Madoz, en parlar de l'hospital diu: «*lo administra el ayunt(amiento) y se halla servido por hermanas de la Caridad, las que además tienen a su cargo gratuitamente la educación de 80 niñas, a quienes les enseñan a leer,⁴³ escribir, los dogmas de nuestra religión y las labores propias del sexo*».⁴⁴

En aquest sentit també cal tenir present l'entrada a les Cases de Caritat de Barcelona (1829) i Vic (1830). D'aquesta, establerta definitivament l'any 1832, en tenim una bona descripció de Madoz que la titula «Casa Nacional de la Caridad» i diu que «*su instituto es recoger enfermos y pobres de ambos sexos, para prestarles asistencia y darle la respectiva educación para que sean útiles a la religión y a la patria... se confió el establecimiento al celo y caridad de las hermanas terciaria del Carmen*».

Abans de continuar aquest breu repàs sobre la incorporació de les Germanes Carmelites al camp de l'ensenyament, voldria fer èmfasi sobre un altre aspecte, que ja posava en relleu el vicari capitular de Barcelona, Joan de Palau, quan escribia l'any 1855 que les cases de les Germanes Carmelites «*no son casas religiosas, son establecimientos de instrucción humanitarios*». Les monges estaven sempre a sou, no tenien institucions pròpies i això les posava fora de l'abast de les possibles mesures anticlericals, i penso que aquest fet explica com va ser possible que en un període tan complicat des de molts punts de vista pogués anar creixent

41. Vegeu RUIZ, Julio. *Op. cit.*, p. 64.

42. L'estadística oferta per Ana María Alonso per a l'any 1854, a la mort de Joaquina de Vedruna, és: 57% mixt, 23% hospitals, 20% ensenyament; i estableix la comparació amb l'any 1889, que presenta aquestes xifres: 37% mixt, 54% ensenyament, 9% hospitals, vegeu ALONSO, Ana María. *Op. cit.*, p. 33-34.

43. «Articles sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del Regne d'Aragó». A: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar* de Pascual Madoz. Barcelona: Curial, 1985, vol. II, p. 482.

44. *Ibidem*, vol. I, p. 407.

la Institució, que satisfieia les dues necessitats que tenien els pobles, els malalts i les nenes. De fet, com abans he recordat, el Reglament de 1849, implantat a partir de 1852, establia que no intervinguessin en l'administració de les institucions. La desamortització de Pascual Madoz,⁴⁵ decretada l'1 de maig de 1855 i pels decrets posteriors de l'any 1856, més àmplia que la de Mendizábal, exceptuava els edificis ocupats pels establiments de beneficència i instrucció; per tant, pogueren continuar la seva tasca.

Tornem al camp de l'ensenyament. Quedava un punt per determinar, atès l'origen de moltes de les aspirants a religioses: el títol de mestre. Segons el Pla Pidal, de l'any 1845, tota persona que presentés el títol de mestre podia obrir escola i actuar com a tal, però el 23 de setembre de 1847 s'establien els mecànismes per a l'obtenció del títol de mestre que habilitava a la docència.

L'arquebisbe de Tarragona demanava al ministre de Gràcia i Justícia –que era el que tenia competència sobre els temes eclesiàstics– l'exempció del títol de mestre per als membres de les institucions d'Església, que havien anat augmentant en nombre sobretot a Catalunya (9 d'abril de 1853).

La «Ley General de Instrucción Pública», de 9 de setembre del 1857, més coneguda com a «Ley Moyano»,⁴⁶ que duraria pràcticament fins a 1936, establia l'obligatorietat de l'ensenyament elemental primari, obligatori per a tots els infants entre 6 i 9 anys, de caràcter gratuït en les escoles públiques, i establia el segon ensenyament dividit en dos cicles. L'article 153 establia que el Govern podia autoritzar els instituts religiosos, d'ambdós sexes, a obrir escoles i els dispensava de l'obligació de tenir el títol de mestre per poder exercir com a tal, hi feia referència l'article 150.⁴⁷ Les Carmelites –anomenades en el document «*hermanas escurialenses*»– obtingueren una R.O. de data 26 de juny de 1857 que les autoritzava a ensenyar provisionalment amb dispensa de títol, dispensa que va durar fins a la Septembrina de 1868.

Conclusió

Tornem al títol inicial de la meua aportació a aquesta sessió cultural commemorativa dedicada a Joaquina de Vedruna i la seva aportació a l'Església i a la societat catalanes del segle XIX.

Penso que Joaquina de Vedruna i Esteve d'Olot signifiquen una anella important i autòctona en el camí de l'evolució de la vida religiosa, és a dir, del pas dels antics beateris, els únics que compatibilitzaven vida contemplativa i activa, amb una amplitud notable, ja que en el moment de la mort de Joaquina les Carmelites de la Caritat estaven implantades en set de les vuit diòcesis catalanes, quedava només Tortosa.

45. Pascual Madoz (1806-1870) havia estat governador de la Val d'Aran durant la primera guerra carlista i de Barcelona (1854), i el 1855 li fou confiada la cartera d'Hisenda. És autor de l'interessant *Diccionario* esmentat en les dues notes anteriors.

46. Deu el nom a Claudio Moyano Samaniego (1809-1890), membre del partit moderat i ministre de Foment en el Govern del general Narváez de l'etapa 1856-1857.

47. Text de la llei a POSTIUS, Juan. *Op. cit.*

Que aquesta fundació obre el camí a les trenta-dues que seguiran després, que trobaran el camí un xic més obert i que conjuntament signifiquen un moment notable de vitalitat de l'Església catalana, en un període políticament dur.

Que la fórmula d'arrencada va ser la d'un grup de laïques compromeses, algunes de les quals es consagraven amb els vots, però que totes juntes tiraren endavant el projecte; potser podria ser un bon punt de referència en aquests moments d'hivern eclesial, en frase de Chenu.

Que el camí inicial va ser la inserció en les obres de les institucions públiques, tant dels medis urbans com dels medis rurals; adoptaren la fórmula de servidores per sobre de la de senyores.

Que, com diu Bernabé Bartolomé, Joaquina de Vedruna i les seves Filles van ser una «acció institucionalitzada de caràcter popular amb dues prioritats, la promoció de la dona i el servei evangelitzador»,⁴⁸ i que aquestes prioritats van ser les que en aquell moment ho eren també per a la societat catalana.

Per acabar deixeu-me expressar un desig a partir d'una «floreta» de la vida del pare Pere Arrupe, un dels dons que Déu va donar a l'Església i a la societat en el passat segle XX. Un dia un periodista li preguntava si els jesuïtes seguien sent tal com els havia fundat sant Ignasi de Loiola; la resposta d'aquell gran cristià va ser molt contundent i clara: «No, però si sant Ignasi els fundés ara ho faria tal com ara som.» Que també vosaltres cerqueu com us fundaria ara santa Joaquina de Vedruna i de Mas.

He dit. Gràcies per la vostra cordial i amable atenció.

48. Vegeu BARTOLOMÉ, Bernabé. *Op. cit.*, p. 524.